

Asia: VN/14961/2024

Lausuntopyyntö keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelmasta (KAISU3)

Toimenpideohjelma tavoitteiden saavuttamiseksi

Avovastaus

Kasvihuonekaasupäästöjen vähentäminen ja nielujen kasvattaminen eivät toteudu suunnitelmassa riittävällä tavalla. Hallituksen tulee korjata suunnitelma siten, että se vastaa kansallista lainsäädäntöä (ilmastolaki) ja Suomen kansainvälisiä velvoitteita. Vastuu ilmastomuutoksen torjunnasta on vahvistettu tänä vuonna kahdella merkittävällä oikeuden ratkaisulla:

- KHO (2025): "Korkein hallinto-oikeus toteaa, että valtioneuvostolla on ensisijainen vastuu ilmastopolitiikan suunnittelusta ja toteuttamisesta kansainvälisten velvoitteiden ja ilmastolain mukaisesti."

- ICJ (2025): "The climate change treaties set forth binding obligations for States parties to ensure the protection of the climate system and other parts of the environment from anthropogenic greenhouse gas emissions."

Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelma muodostaa tärkeän osan Suomen ilmastopolitiikan kokonaisuutta. Vaikka osa tarvittavista ilmastotoimista on rajattu sen ulkopuolelle, on strategian riittämättömyys osa Suomen ilmastopolitiikan laajempaa epäonnistumista, johon ei esitetä riittäviä korjausliikkeitä. Vaikuttaa siltä, että esimerkiksi ilmastolakiin kirjattua tavoitetta hiilineutraaliudesta vuoteen 2035 mennessä ei edes yritetä saavuttaa. Tämä ei täytä ilmastolain 16§:n vaatimusta siitä, että hallituksen tulee "päättää tarvittaessa tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavista lisätoimista". Lisätoimille on selvä tarve, mutta poliittinen tahtotila, päätökset ja toimeenpano puuttuvat, eikä suunnitelma (tai samaan aikaan lausunnoilla oleva energia- ja ilmastostrategia) esitä tähän muutoksia.

Suunnitelman piiriin kuuluvassa kokonaisuudessa lasketaan hyvin paljon erilaisten joustojen, epävarmojen investointien tai muiden oletusten varaan. Tämän vuoksi tavoitteiden saavuttaminen ei näytä riittävän todennäköiseltä, vaikka ilmastokriisin vakavuus peräänkuuluttaa varovaisuusperiaatetta ja riittäviä marginaaleja.

Suuri osa kasvihuonekaasupäästöistä liittyy yritystoimintaan, joten yritykset tulee tunnistaa keskeisenä päästövähennysten toteuttajana. Finnwatch huomauttaa, että hallitus on jarruttanut markkinaehtoisia toimia yritysten päästövähennysten ajamiseksi kannattamalla esimerkiksi komission Omnibus 1 -aloitetta. Aloitteella pyritään vesittämään yrityksille pakolliseksi tulevia ilmastosiirtymäsuunnitelmia ja niihin liittyvää raportointia.

Liikenne

Avovastaus

Hallitus on aiemmilla, erityisesti jakeluvelvoitetta löysänneillä päätöksillään kasvattanut merkittävästi liikenteen päästöjä. Ilmastosuunnitelmassa ei esitetä toimia, joilla menetetyt päästövähennykset yritettäisiin korvata. Kuten suunnitelmassa todetaan: "Esitettyjen päästövähennystoimien määrä ei vastaa sitä päästöjen kasvua, jonka hallitusohjelmaan kirjatut toimet aiheuttavat".

Hallituksen politiikan vaikutus liikenteen päästöihin on siis päästöjä lisäävä, mikä on yksiselitteisesti väärin. Poliitiikka on myös valtiontaloudelle haitallista, sillä monet toimet ovat vähentäneet tai vähentävät valtion tuloja, merkittävimpänä polttoaineveron keventäminen. Tällaiset liikenteen sähköistymistä hidastavat toimet ovat myös lisänneet Suomen riippuvuutta fossiilisten polttoaineiden tuonnista, mitä ei vallitsevassa maailmanpoliittisessa tilanteessa voida pitää erityisen harkittuna toimenpiteenä.

Hallituksen tulee pikaisesti linjata toimista, joilla liikenteen päästöt saadaan laskuun.

Maatalous

Avovastaus

Nautojen metaanipäästöjen vähentäminen ruokinnallisilla keinoilla on tunnistettu kustannustehokkaana toimenpiteenä, mutta sitä ei aiota edistää. Suunnitelmassa tyydytään toteamaan, että "oletuksena on, että asia etenee elinkeinon omien toimien, EU:n pysyvää hiilenpoistoa, hiiliviljelyä ja hiilenvarastointia tuotteissa koskevan sertifiointikehyksen tai jakeluvelvoitteen joustomekanismin avulla". Nämä mekanismit eivät ole vielä käytössä, joten on täysin epäselvää, milloin niiden ajama päästövähennys voi konkretisoitua. Toivottujen "elinkeinojen omien toimien" edistämiseksi olisi syytä myös varmistaa, että yritysvastuusääntely ohjaa yrityksiä etsimään ja toimeenpanemaan mainitunkaltaisia kustannustehokkaita päästövähennyksiä. Tästä näkökulmasta on ollut haitallista, että hallitus päätyi kannattamaan komission Omnibus 1 -aloitetta, jolla pyritään vesittämään yrityksille pakolliseksi tulevia ilmastosiirtymäsuunnitelmia, jotka edistäisivät päästövähennystoimien selvittämistä ja käyttöönottoa.

Maankäyttösektorin ilmastovaikutus kytkeytyy suurilta osin ruokatuotantoon. Näiden päästöjen vähentämiseksi ruoantuotannon ilmastokestävyys on nostettava parhaillaan valmistelussa olevan kansallisen ruokastrategian ytimeen. Lähtökohtana tulee olla, että vain vähäpäästöiseen tuotantoon tähtäävä liiketoiminta voi olla kestävä ja pitkällä aikavälillä kannattavaa. Tätä tavoitetta tulee ajaa myös erillisellä toimenpideohjelmalla. Esimerkiksi Tanskassa julkaistiin lokakuussa 2023 kattava toimenpideohjelma kasvipohjaisten elintarvikkeiden tuotannon ja viennin kasvattamiseksi.

Rakennusten erillislämmitys

Avovastaus

-

Työkoneet

Avovastaus

-

Jätehuolto

Avovastaus

-

F-kaasut

Avovastaus

-

Teollisuus ja muut päästöt

Avovastaus

-

Kuntien ja alueiden ilmastotyö

Avovastaus

-

Kulutuksen hiilijalanjälki

Avovastaus

Kulutuksen hiilijalanjäljen pienentämiseksi esitetään joukko "mahdollisia" toimia, mutta suunnitelmassa jää epäselväksi, missä määrin näitä toimia on määrä toteuttaa. Toimet itsessään ovat perusteltuja, joskin niiden vaikuttavuus riippuu toteutuksen tavasta ja laajuudesta. Esimerkiksi

kuluttajien kannustaminen puolittamaan hiilijalanjälkensä vuoteen 2030 mennessä on näin yleisellä tasolla esitettyä aloitteena mahdoton arvioitava.

Tuotteiden elinkaaripäästöjen arvioiminen ja päästöistä kertovien merkkien edistäminen ovat sen sijaan jo hieman konkreettisempia tavoitteita. Finnwatch kannattaa näitä politiikkatoimia ja muistuttaa, että erityisen tärkeää olisi, että Suomi pyrkii omilla toimillaan edistämään yhteiseurooppalaisen PEF-järjestelmän kehittämistä ja käyttöönottoa. Tuotteiden ympäristövaikutusten laskennan vertailtavuuden parantamiseen tähtäävä PEF ja erityisesti sen tuotekategoriakohtaiset PEFCR-ohjeistukset, kaipaavat aktiivista edistämistä, mitä voidaan tehdä myös kansallisella tasolla. Onnistunut esimerkki tällaisesta kansallisesta hankkeesta oli Luonnonvarakeskuksen vetämä RuokaLCA-projekti, joka tuotti pääpiirteiltään PEF:n kanssa yhteensopivan ohjeistuksen ruokatuotteiden päästöjen arvioimiseen. RuokaLCA:n viestintäohjeistuksen käyttöönottoa tulisi edistää elintarviketeollisuuteen ja vähittäistavarakauppaan kohdistuvilla toimenpiteillä, joiden tavoitteena tulisi olla se, että kuluttajilla on valintatilanteessa tarjolla uskottavaa tietoa tuotteiden ympäristövaikutuksista. Ensimmäisessä vaiheessa kyse voisi olla vapaaehtoisesta pilottihankkeesta, josta saatavien kokemusten pohjalta voitaisiin edetä vahvemmin ohjaaviin toimiin. Ruokatuotteiden päästöistä kertovien merkintöjen edistäminen tulisi kirjata myös parhaillaan valmisteltavaan ruokastrategiaan.

Kulutuksen hiilijalanjäljen pienentäminen todetaan suunnitelmassa varsin vaikuttavaksi tavaksi vähentää taakanjakosektorin päästöjä. Erityisen merkittävänä mainitaan (sekä Syken että Ilmastopaneelin selvityksiin viitaten) siirtyminen kasvispainotteisempaan ruokavalioon. Edellämainittua päästölaskennan ja -merkinnän kehittämistä lukuunottamatta konkreettiset toimet tämän muutoksen edistämiseksi kuitenkin puuttuvat. Kannatettavia toimenpiteitä voisi olla esimerkiksi suuripäästöisiä raaka-aineita sisältävien elintarviketuotteiden päästöperusteinen verotus sekä kansallisen ruokatuotannon ohjaaminen kasvipohjaisiin raaka-aineisiin esimerkiksi ruokastrategiaa hyödyntämällä (ks. lausunnon maataloutta koskeva osio).

Myös kiertotaloustoimien todetaan olevan vaikuttavia, mutta myös tältä osin esitetyt (mahdolliset) toimet ovat varsin epämääräisiä ja sivuuttavat tärkeät EU-tason prosessit, joita voisi hyödyntää kiertotalouden vauhdittamisessa. Suomen tulisi olla aktiivinen esimerkiksi ekosuunnitteluasetukseen kohdistuvassa vaikuttamis- ja toimeenpanotyössä, jotta yhteiseurooppalainen sääntely kehittyä mahdollisimman nopeasti kattamaan kaikki merkittävät tuoteryhmät ja edellyttämään niiden tuottajilta ympäristövaikutuksia tehokkaasti vähentävää suunnittelua esimerkiksi materiaalien kestävyuden ja kierrätettävyyden osalta.

Julkiset hankinnat

Avovastaus

On tärkeää, että suunnitelmassa on tunnistettu julkisten hankintojen merkitys päästökehityksen ohjaamisessa. Valitettavasti esitettävät toimenpiteet ovat hyvin yleistasoisia ja vaikutukseltaan epävarmoja. Päästöjen vähentämiseksi muun muassa ilmastolain edellyttämällä tahdilla tulisi esillä olla voimakkaampia ohjauskeinoja. Esimerkiksi edellyttämällä julkisissa hankinnoissa päästötietojen laskemista voitaisiin edistää edellä (kulutuksen päästöjä koskevassa osiossa) mainitun PEF-

järjestelmän käyttöönottoa. Elintarvike- ja ruokapalveluhankintojen osalta tämä voisi tukea myös maatalouspäästöjen vähentämistä.

Suunnitelmassa mainitaan Julkisten hankintojen ekologiset tavoitteet -hanke, jossa valmistellaan julkisten hankintojen kansalliset päästövähennystavoitteet vuoteen 2035. Finnwatch huomauttaa, että lausunnoilla olleessa versiossa esitettiin tavoitteeksi varsin vaatimattomia päästövähennystavoitteita: elintarvikehankintojen osalta 25 prosentin ja ateriapalveluhankintojen osalta 30 prosentin vähennys vuoden 2019 tasoon verrattuna). Lausunnossaan Finnwatch muistutti, että yrityksillä laajasti käytössä oleva ja valtio-omisteisilta yhtiöiltä edellytettävä Science-Based Targets -aloite edellyttää yleisissä vaatimuksissaan noin neljän prosentin vuosittaista päästövähennystä. Vastaavaa tahtia tulisi edellyttää myös julkisten hankintojen päästövähennyksissä. Olisi outoa, että julkisissa hankinnoissa ei tavoiteltaisi samankaltaisia päästövähennyksiä kuin mitä monet alalla toimivat yritykset asettavat itselleen ja joita valtio vaatii myös enemmistöomisteisilta yhtiöiltään. Tästä näkökulmasta vähintään 50 prosentin vähennys vuodesta 2019–2035 olisi perusteltu.

Ilmastovaikutusta koskevien päästövähennystavoitteiden tueksi tarvitaan myös vaikuttavia toimenpiteitä, joilla päästöjä saadaan tehokkaasti vähennettyä. Kun tiedetään, että valtaosa ruokaan liittyvien hankintojen päästöistä aiheutuu raaka-aineiden tuotannossa, on selvää, että suuripäästöisten ruokien tunnistaminen ja käytön vähentäminen on ensisijaista. Edellyttämällä elintarvikkeiden tai ruokapalveluiden toimittajilta päästölaskentaa, julkiset toimijat edistävät laadukkaan päästötiedon laajempaa saatavuutta. Vaatimukset päästölaskennasta tukevat myös elintarvikkeiden ja ruokapalveluiden toimittajien omia päästövähennystoimia lisäämällä tietoa merkittävimmistä päästölähteistä.

Muut poikkisektorit

Avovastaus

-

Suunnitelman ympäristö-, talous- ja sosiaaliset vaikutukset

Avovastaus

Finnwatch kiittää, että suunnitelmassa muistutetaan ilmastotoimiin potentiaalisesti liittyvistä haitoista. Esimerkiksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden voi haastaa se, että joidenkin toimien hyödyt (esim. sähköautojen tuki) painottuvat hyväosaisiin, kun taas esimerkiksi päästöjen hinnoittelusta koituvat haitat voivat painottua haavoittuviin ryhmiin, joilla ei ole mahdollisuutta investoida puhtaaseen teknologiaan. On hyvä, että suunnitelmassa tunnistetaan ja tunnustetaan myös vihreän siirtymän globaalit riskit esimerkiksi sähköautojen ja akkuihin liittyvien arvoketjujen riskeistä muun muassa kaivostoimintaan liittyen.

Ongelmallista on se, että vaikka erilaisia haittavaikutuksia tunnistetaan, niiden huomioimiseen ei esitetä usein minkäänlaisia toimenpiteitä. Esimerkiksi yllämainittujen arvoketjun riskien tapauksessa suunnitelman tulisi tunnistaa, että yritysvastuusääntelyn kehittäminen siten, että yritysvastuu kattaa koko arvoketjun, vähentää ja ehkäisee ilmastotoimien potentiaalisia haittavaikutuksia. Suomen hallitus on vaikuttanut tätä kehitystä vastaan kannattamalla komission Omnibus I -esitystä, joka tähtää jo sovitun yritysvastuusääntelyn purkamiseen.

Vuoden 2023 eduskuntavaalien alla laaja joukko suomalaisia järjestöjä laati oikeudenmukaisen siirtymän periaatteet, jotka pitäisi ottaa huomioon päätöksenteossa:
<https://oikeudenmukainensiirtyma.fi/principles>

Periaatteet ohjaavat tietoperustaiseen, etupainotteiseen ja johdonmukaiseen ekologisen kriisin torjuntaan, jossa ketään ei jätetä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi toimenpiteiden työllisyysvaikutusten ennakoimista ja huomioimista siten, että työntekijöillä on mahdollisuus kouluttautua uusiin tehtäviin.

Oikeudenmukaisessa siirtymässä on huolehdittava myös siitä, että siirtymästä syntyvät kustannukset jakautuvat oikeudenmukaisesti. Päästöveroja tulee lisätä, mutta niiden aiheuttamia negatiivisia vaikutuksia on kompensoitava esimerkiksi hiiliosingon kaltaisella mekaniemismilla. Siirtymän sujuvuuden ja oikeudenmukaisuuden vuoksi tarvitaan toimia veropohjan tiivistämiseksi sekä verotuksen progression varmistamiseksi. Valitettavasti myös hallituksen veropoliittiset toimet ovat olleet pääsääntöisesti näiden periaatteiden vastaisia.

Muita huomioita

Avovastaus

-

Leipola Lasse
Finnwatch ry